

Дејан АЈДАЧИЋ

КИЈЕВ У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

Град, као место догађаја у књижевним делима, понекад је сведен само на локализовање места на којима се они одвијају, али каткада добија и значење места које очарава или разочарава, предодређује поступке јунака, па чак и места које је постављено у средиште приповедања као у романима “Петербург” Андреја Белог или “Берлин Александер Плац” Алфреда Деблина. Успомене на градове и њихову свакодневицу, памћење опсада и ходочашћа, представе раскошних или забитих тргова или улица посредством књижевних дела постају чињенице колективног памћења. Речју оживљен доживљај града преноси се другима, постајући део њиховог искуства, маштања или омраза. Присуство неког града у једној националној књижевности свакако зависи од његове историјске важности у судбини тог народа, али и од пажње коју су му писци те књижевности поклањали, те од књижевне уверљивости и славе њихових описа.

Од Балкана као географског простора на коме већ вековима обитава и српски народ, Кијев је доскора био удаљен недељама јахања или пешачења. Сасвим је разумљиво што град на Дњепру није био толико чест мотив, као што су то били Истамбул, Венеција, Будим или Беч, који су у многоме утицали на низ судбоносних догађаја у историји српског народа. Кијев се у српској књижевности јавља најчешће у приликама у којима су се историјске и културно историјске судбине два словенска или хришћанска народа додиривале. Како се у овом прилогу разматра представа Кијева у српској књижевности, свакако ће бити од значаја историјско присуство Срба у том граду, које је могло да буде подстицајно као мотив за његово описивање.

Учени монаси средњег века били су узајамним везама, али је главна пажња српских хагиографа, писаца најразвијенијих приповедних текстова, била упућена Византији и Јудеји. У народним песмама, у обиљу топонима, најчешћи градови ван српског етничког простора представљају градови суседа, и градови који оличавају моћ тадашњих великих сила. Кијев се јавља тек у неколико песама – у *Пјеванији Симе Милутиновића*, у песмама из четврте књиге народних песама објављеним из рукописне заоставштине Вука Караџића (бр. 2 и 3). Највећа пажња за Кијев српских аутора, везана је за период досељења Срба на јужну границу руског царства средином 18. века. Симеон Пишчевић, официр и Герасим Зелић, црквени достојник,

те посебно Милош Црњански, књижевник оставили су значајног трага у српској књижевности својим сликањем Кијева. Кијев је у том периоду био административни и војни центар, те тако и прихватилиште за официре и војнике који су слати у Нову Србију генерала Хорвата и Славеносрбију генерала Шевића и Прерадовића. Историјска истраживања Нила Попова, Мите Костића, Павела Рудјакова, Олге Посуњко, Љубивоја Церовића и других, осветлила су околности и чињенице о овим сеобама.

Симеон Пишчевић, официр аустријске, па потом руске војске у својим *Меморима*, преведеним са руског језика и објављеним 1963. године у Српској књижевној задрузи, описује своја војевања и пресељење са породицом и другим официрима у Русију, садашњу Украјину. Његове успомене представљене су као приповедно раширени записи о минулим годинама путовања и ратовања. Осећајан, часно славољубив, Пишчевић уме да буде и веома распричан, као на пример у опису аустријских двораца и њихових домаћина на путу ка Француској или у приказивању невоља око грађења и обрушавања првих станишта у новом завичају. Када је реч о представљању Кијева, Пишчевић је веома сажет, не даје много судова и детаља. Понешто, као у Кијеву добијене ловачке псе, узгред спомене у приповедању о животу ван Кијева. Пишући одељак свог списка о досељењу и данима које је провео у Кијеву, а пре свог насељења на југу, Симеон Пишчевић не слика житеље града нити сам град. Он помиње више своје рођачке несугласице и свађе Срба од догађаја у руској команди. Његов опис пријема код Костјурина, дан по доласку, такође је штур:

Кијевски командант је јавио нашим ранијим исељеницима који су се тамо задесили да сам стигао преко Шељеговке, и да је он наредио да могу доћи у Кијев. Тако су ми неки познаници изишли у сусрет и допратили ме до града.

Истог дана увече стигао сам у Кијев. Ту су ме дочекали још неки познаници које је послао мој пашеног, мајор Шевић (и он се тада налазио у Кијеву). Провели су ме кроз град и показали ми мој стан, у Подолу, где су се налазили и сви остали исељеници.

У стану ме је дочекао мој пашеног и моја свастика, сестра моје супруге. Они су били неисказано радосни због нашег доласка, а и ми исто тако, једно због тога што смо се нашли заједно, а још више због тога што смо стигли најзад на своје место и што се завршило путовање које нам је свима било дојадило.

Идућег дана, 25. децембра, на дан Христовога рођења, дошао ми је пашеног и с њим још неки познаници, па смо сви заједно пошли тадашњем команданту, господину Ивану Ивановичу Костјурину, једно, због уобичајеног честитања празника, а друго, да му се као новодошавши представим.

Господин командант ме је примио врло лепо. Он је помало и немачки говорио, те смо се тако боље споразумевали. Кад сам га доцније мало боље упознао, видео сам да је он био од природе добар, а на таквом месту, на граници, такав је човек и био потребан. Како је тамо чест долазак странаца, он је својим лепим опхођењем придобијао путнике.

Ту, у Кијеву, затекао сам две српске јединице, управо зачетке нових пукова од ранијих наших исељеника. Прву, генерала Шевића, а другу, генерала Прерадовића,

али тада се ниједан од те госпoде није у Кијеву налазио. Обојица су били у Москви, где је у то време био и двор.

Тим новим пуковима командовали су, једним, потпуковник Иван (или Живан) Шевих, старији син генерала Шевиха, а Прерадовићевим пуком, син његов, виши мајор Георгије Прерадовић.

Та госпoда су били моји познаници, али било је жалосно што сам их затекао у великој свађи и несугласици. Сваки је од њих хтео да своју јединицу увећа, па су премамљивали један од другог војнике и официре, наговарајући их да подносе молбе за прелаз. Због тога је, на крају, долазило чак и до туче и других нереда.

Несугласице о којима говори Пишчевићу се не свиђају, али је он принуђен да се сврстава, јер је и сам дошао уз помоћ рођака, мајора Шевиха, који је већ заузео позиције код руске команде. Пишчевић доцније помиње Кијев као једно од места уз Москву и Петроград у коме су доношене одлуке о маршрутама, насељима, војним вежбама и покретима, прекоманди и наредби.

Далматински монах, потом архимандрит, Герасим Зелић описао је свој живот и два путовања у Русију у аутобиографском спису *Житије Герасима Зелића* (Српска књижевна задруга, Београд 1897). Он је два пута боравио у Кијеву. Најпре је тамо стигао 1782. године са намером да научи иконописање.

Једва ме отпусти речени архимандрит да пођем у Кијев, куд ме оправи на својије кочи[ја] и на четири коња с препоручителним писмом на синодалнаго архимандрита у кијевској лаври Зосима. Тако из Лубенскога манастира стигнем шест дан у славни малорусијски престолни град Кијев и Печерску царску лавру, која се наоди усред тврдињице на једном холму, и испод којегга тече ријека упоменута, Бористене или Дњепер. У овом Кијеву има мужескије манастира 6, а женскога пола 3. У Печерској лаври јест началник архимандрит Зосима. У Николајевском манастиру налазе се ијелокупне мошти свете великомученице Варваре, којој је њезин отац Диоскор усјекнуо главу, за узрок што је дала три прозора на бањи начинити, во имја свете и нераздјелне тројице. У Софијском манастиру више Подолија на бријегу јест резиденција митрополита од све Мале Русије. У Печерској лаври и у две пештере у битије моје налазило се 500 калуђера.

У Подолију има три манастира женска. Први је Флоровачки, ђе су се примале у монахиње саме благородне дјевице и училе свакому художеству и рукодјелију. У друга два манастира примају се дјевице за наученије, од куда излазе и могу посјагнути за мужа, ако добровољно неће ући у чин монашески.

Након наведеног описа, Зелић приповеда како му се вид почео кварити, те како је он добивши дозволу да проси за свој манастир кренуо да путује по Русији. Кијев Герасим Зелић назива *малоросијски престолни град*. Његов опис одражава хришћанско-црквени поглед на свет и интересовања црквеног човека и путујећег монаха. Зелић бележи своје утиске о црквеним великодостојницима и светињама Кијева, те о манастирима Печерска лавра и манастирима на Подољу (Подолију). Ти су описи овлашни, са понеким нумеричким чињеницама, без развијене нарације или личних утисака. Герасим Зелић међу бројним моштима из кијевских манастира издваја мошти свете Варваре, које су се налазиле у манастиру који је срушен, као и многи други манастири у међуратном периоду совјетске власти. Зелић је по

други пут посетио Кијев 1787. године. У представљању овог свог боравка, аутор највећу пажњу поклања свом станишту, месту где су одседали црквени људи, духовнику царице Екатерине друге, преко кога је издејствовао да *императрици* пољуби руку. После похвале певаца и пјенија у Печерској лаври, аутор описује давање нафоре на златном тањиру, те приступање царици:

Сам митрополит царевих изиђе на царске двори и даде императрици просфору, која га је поцјеловала у руку, како и он њу; и свим служашчим епископима и архимандритом, ђе сам и ја и архимандрит Доротеј најпоследњи били, достојала је дати десницу, коју смо цјеловали, како и она взаимно нашу. И који су гођ ту јепископи и архимандрити били, свакога је она цјеливала у руку; но њој ваља послити је повторити, јер је таки у Русији обичај. Епископи цјелују взаимно руку архимандриту, но овај послити је повтори јепископа цјеливати; исто тако архимандрити цјелују руку при поздравленију простим свештеником, но ови повторе то архимандриту. Ово је у Русији, у клеру и духовенству, прекрасни обичај: ђе се гођ срету, били знани или незнани, цјелују се најприје у оба образа, а потом један другога у руку, но свагда мањи вишем од себе чином и карактером повтори рукоцјелованије, и по том разликује се тамо чест од чести и карактер од карактера.

У утисцима Зелића, преовлађује очараност нешто друкчијим црквеним обичајима.

Веза Срба са Русима и Украјинцима 18. века описана је и у једном од најзначајнијих романа српског приповедача и песника 20. века Милоша Црњанског. Искусивши и сам горка странствовања, несретну судбину политичког изгнаника, Црњански се, посветио промишљању судбине српског национа, фикционално пратећи судбину снова о пресељењу у Русију и пресељење породице Исаковича из аустријске у руску царевину. У трећој књизи романа *Сеобе* Милоша Црњанског, Кијев има значајно место као позорница сакупљања породице Исакович по доласку у Русију, пре њихове сеобе на границу. Међу првима, приповеда се, стигао је Зорич, чији су људи *при улазу у варош, шенлучили* и несретни исељеници које су предводили намрштени официр Сава Ракишич (155–156) и Георг Филипович (160–161). Писац наводи и време пристизања: *Вуич је стигао на миру, у Кијев, седамнаестог новембра 1752, на дан Григорија Чудотворца (163), У једном протоколу штапсквартер-бригадира Витковича, у Кијеву, остало је записано да су Исаковичи стигли у Кијев, месеца декемврија године 1752.*

Представа о Кијеву у *Сеобама* развијена је кроз лирске описе самог места и природе која га окружује, који представљају неке од најбољих редака овог дела, као и из хуморно-гротескних описа несклада између очекивања браће Исаковича, посебно Павла и реалности која их је сачекала. Та стварна слика војне бирократије, удвориштва и ингрига није оправдала прву очараност. Писац представљајући први доживљај о граду Павла Исаковича користи поређења са напуштеним, познатим пределима.

Смрзнути, широки Дњепар, који му је личио на Дунав, одлазио је некуд из Кијева, још даље него што је он ишао, а Кијев је треперео са десне обале, на брду, као нека бајка на облаку. Претварао се у варош чистих, завејаних, грађевина, које

као да силазе, смрзнуте на воду. А дуж леве обавле, простирао се у раван, као у поплављену Бачку.

Кубета која је на брду угледао личила су на кубета у Срему. Лирско-метафизички су и описи брујању звона које чује Павле и опис бескрајног снега који као као да никад више неће престати.

Црњански описује Исаковиче који су се сместили у кући трговца Жалобова, и тек узгред друге српске породице које су се населиле у *предграђу Подољу*. Он даље слика невоље које су задуженим командирима царске војске правиле српске свађе. Претећи судбину породице, писац прати пријеме, изостанак виших чинова (*изузев Ђурђа који доби чин мајора*), Павлове неспретности пред Костјурином приликом представљања вештина, те кварење братских веза и љубави супружника, Варварин порођај и болест њене бебе. Приповедајући о припремама Срба одлазак на југ, описују се аудијенције, као и драматична поплава на Подољу. Кијев Црњанског је једно од маштаних места на њиховом животном путу, али и место на коме су се судариле идеализација и разочарење. Сам град остао је извор очараности, а војници и брига о каријери у њему извор разочарења.

Још је један савремени српски приповедач Кијев поставио у средиште своје повести. Данило Киш, писац лирских породичних хроника са аутобиографским елементима, у својој најнападанијој, сурово потресној збирци приповедака *Гробница за Бориса Давидовича* описује страдања у стаљинистичким чисткама тридесетих година, понајвише у Совјетском Савезу. У причи *Механички лавови* из ове збирке, поверљиви енкаведевац Чељустников, задужен за борбу против религије, добија задатак да приликом посете француског политичара Едуарда Ериоа, организује лажну службу у цркви Свете Софије, којом би овога високог госта уверили да се у Совјетском Савезу религија не прогања. Самог Чељустникова маскирају у свештеника, а тобожње вернике у цркви, закратко поново из завода за пиво претвореној у светињу, изигравају проверени партијски другови. Мотив маскараде писац провлачи на неколико нивоа, посвећујући пажњу и историји христјанизовања Кијева, као и опису циркуса на фрескама Свете Софије.

Додатна истраживања ће можда показати да се Кијев јавља у још неким делима српске књижевности, па ће можда бити могуће у будућности размишљати и о антологији која би представила овај град у делима наших писаца.

РЕЗИМЕ / SUMMARY

У раду се констатује чињеница да Кијев, због географске удаљености, није био чест мотив у делима српске књижевности. Јавља се најчешће у приликама у којима су се културно-историјске судбине два словенска хришћанска народа додиривале. Највеће интересовање српских аутора за Кијев везано је за период досељења Срба у Руско царство средином 18. века.

Симеон Пишчевић (*Мемоари*), Герасим Зелић (*Житије Герасима Зелића*), те Милош Црњански (*Сеобе*) оставили су значајног трага у српској књижевности

својим сликањем Кијева осамнаестог века, кад је био прихватилиште за официре и војнике који су се селили у Нову Србију и Славеносрбију. О Кијеву у 20. веку пише Данило Киш (*Механички лавови у Гробници за Бориса Давидовича*).

*

The following fact was concluded in the paper: Due to its geographic distance, Kiev was not a frequent motive in the pieces of Serbian literature. It mostly occurred in conditions in which the cultural-historical fates of the two Slavonic Christian nations met. The greatest interests of Serbian authors for Kiev are related to the period when the Serbs moved to the Russian empire in the middle of the 18th century.

Simeon Piscevic (*Memoirs*), Gerasim Zelic (*The Life of Gerasim Zelic*) and Milos Crnjanski (*Migrations*) left a significant trace in the Serbian literature by describing Kiev in the 18th century when it was a shelter for officers and soldiers who moved to New Serbia and Slavonic Serbia. In the 20th century Danilo Kis wrote about Kiev (*Mechanical Lions in a Crypt for Boris Davidovic*).